

Валентина Корпусова

З АРХІВУ ВІКТОРА ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА)

Праця Віктора Петрова (Домонтовича) “Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской” належить до раннього, досі зовсім недослідженого, періоду його творчості. Він зв’язаний із педагогічною діяльністю автора, котра, своєю чергою, поділялася на два етапи¹. У перший з них (1918–1925 рр.) В. Петров викладав українську та російську літератури у вищій школі (Київському університеті Св. Володимира, який після перемоги більшовиків у 1920 р. був реструктуризований у Тимчасові вищі педагогічні курси, а в 1921 р. у Вищий інститут народної освіти ім. Драгоманова), вчителював у системі середньої школи, викладаючи українську літературу й українську, французьку, німецьку, російську мови. Педагогічна діяльність В.Петрова поєднувалась з науковою працею в новоствореній Всеукраїнській Академії Наук та в Київському університеті. Другий період педагогічної діяльності професора Віктора Петрова (Домонтовича) припадає на 1945–1949 рр. у західній зоні повоєнної Німеччини. Він – професор українських вузів: Православної Богословської Академії УАПЦ, Українського Технічно-Господарського інституту в Регенсбурзі, продекан філософського факультету Українського Вільного Університету в Мюнхені. Викладав філософію, зокрема історіософію, українознавство, етногенез українського народу.

Педагогічна діяльність для В.Петрова (Домонтовича) не була маргіальною через обставини життя, чи то вчителювання задля заробітку, чи то отримання професорської посади, яка збігалася з науковою працею. Віктор Петров (Домонтович) до кінця життя приділяв велику увагу педагогіці, передачі знання наступним поколінням. Невипадково тема його художніх творів “Вчитель – учень”, випробовуючись у різних контекстах, мандрує з тексту до тексту. Вона присутня в романах “Без ґрунту”, “Дівчинка з ведмедиком”, “Доктор Серафікус”, в оповіданнях “Князі”, “Апостоли”, у белетризованому біографічному романі “Аліна і Костомаров”, у науковій розвідці “Особа Сковороди”. В.Петров як вдячний учень зберіг пам’ять про своїх вчителів – професорів університету Св.Володимира: В.Перетца, І.Огієнка, А.Лободу, М.Грунського, С.Маслова, котрих згадував як в спогадах, так і в науковому тексті². Існував і зворотний зв’язок: В.Петров також мав своїх вдячних учнів, українських студентів у еміграції, які опублікували в 1947 р. один з розділів його блискучого курсу лекцій³.

Відомо, що В. Петров по закінченню Київського університету в 1918 р. був залишений на кафедрі російської мови та літератури історико-філологічного факультету для підготовки до посади професора. Згідно з тогочасними вимогами університету професорський стипендіат мусив, крім виконання наукової праці, розробити дві обов’язкові лекції для студентів. Зараз неможливо встановити, які саме теми обов’язкових лекцій обрав В. Петров. Але зміст курсу його лекцій в університеті окреслюється завдяки рукописам, що зберігалися в його власному архіві. Через обставини часу й особливості життя В. Петрова збереглася лише частина текстів лекцій та матеріалів до них. Проте ці документи достатньо

¹ Див.: Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича) // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. – Вип. 14. – К., 2005. – С. 859 – 869.

² Домонтович В. Болотяна Лукроза (I) // Домонтович В. Дівчина з ведмедиком. Болотяна Лукроза. – К., 2000. – С. 266-268; Петров В. П. Язык. Этнос. Фольклор. – Автореферат ...канд. филол. наук. – К., 1966. – С. 3, 40.

³ Петров В. Походження українського народу – Курс. Ч.6. – Регенсбург, 1947. Передрук: К., 1992. – 192 с.

репрезентатують В.Петрова як викладача, показують рівень його підготовки до професури, площину його мислення і дають можливість відчутти його як особистість, проникнути в його духовний світ.

Викладання на кафедрі російської мови та літератури зумовило те, що курс лекцій, який він читав, а, можливо, деякі з них тільки готував, було присвячено російській літературі XIX – поч. XX ст. та українській XVI – XVII ст. Щодо курсу з історії української літератури, його викладання стало можливим завдяки вагомому внеску університетської професури, насамперед В.Перетца. Майже повністю збереглися тексти двох тем лекцій В.Петрова. Одна з них – це стислий нарис розвитку середньовічної латинської церковної поезії V–XIII ст. з метою порушення питання про витоки українського віршування XVII–XVIII ст.⁴ На той час історію української поезії тільки почали досліджувати. Ця тема лише окреслювалася в окремих розпорошених розвідках О.Потебні, І.Франка, М.Грушевського. Ще не було історії форми українського вірша, не було досліджень про силабічний вірш, не було аналізу так званої римованої прози, тому тема лекції В.Петрова була дуже актуальною. Формі поезій у працях віршописців XVI–XVII ст. присвячена друга тема.⁵ Як згадує автор, доповідь про “Форму вірша в українському письменстві кінця 17 ст.” він ще студентом виголосив на семінарі проф. С. Маслова в університеті.⁶

У курсі лекцій з російської літератури XIX – початку XX ст. В. Петров мав намір і розглядав творчість поетів (М. Язикова, К. Батюшкова, М. Гнедича, Ф. Тютчева, О. Пушкіна, В. Жуковського, Д. Давидова, А. Майкова, О. Хом’якова, А. Ахматової, О. Блока), прозаїків (І.Тургенєва, Ф. Достоевського, Мережковського).⁷ Деякі з розвідок-лекцій він тоді ж надрукував у журналі „Голос жизни”: „Влияние „Преступления и наказания” Достоевского на „Павла I” Мережковского” (1918. – №6) та „Поэма Блока „Двенадцать” (1918. – №11). Скоріш за все, лекцію “Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской” автор також готував до друку, про що можуть свідчити різні за структурою, почерком (різниця в часі написання) варіанти рукопису.

Однією з характерних рис, притаманних В.Петрову з молодих років, була як у житті, так і в усіх дослідженнях схильність до аналізу внутрішнього світу людини. Передусім він бачив людину, а потім усе інше. Тому не випадково аналіз творчості письменників В.Петров поєднував із розвідками про їх життя, яке він ставив у назвах праць попереду творчості: “Н.М. Языков, жизнь и творчество” (40 д. а., студентська праця, 1918 р.), “Пантелимон Кулиш у п’ятдесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість” (К., 1929. – 572 с.; дисертація ...доктора літературознавства, 1930 р.). Віктор Петров, котрий був, за словами Ю. Шевельова (Ю. Шереха), “з природи постійним і принциповим опозиціонером”, уже в ранніх працях виступав з апологією письменників, значення творчості яких заперечувала тогочасна критика, а їх автентичність не сприймалася сучасниками (І. Тургенєв, О. Хом’яков).

У тексті, що пропонується читачеві, В.Петров виступив з апологією І.Тургенєва. Сама назва лекції “Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской” підкреслює, що в ній йдеться про внутрішній світ письменника. Лекція про творчість Тургенєва починається стислим історіографічним екскурсом

⁴ *Петров В.П.* В этой же форме написаны прекрасные гимны. (Про розвиток середньовічної поезії) – ЦДАМЛМУ. – Ф. 243. – Оп. 1. – Од. зб. 61.

⁵ *Петров В. П.* Форма стиха в произведениях виршеписцев XVI–XVII в.в. – ЦДАМЛМУ, Ф. 243. – Оп. 1. – Од. зб. 78.

⁶ *Домонтович В.* Болотяна Лукроза ... – С. 268.

⁷ *В.Петров.* Російська поезія XIX ст. Курс лекцій. – ЦДАМЛМУ. – Ф. 243. – Оп. 1. – Од. зб. 84, 86, 87, 88, 89, 90.

про розвиток російської літератури ХІХ ст. Автор акцентує на тому, що тогочасна критика вважала І. Тургенєва застарілим. Проте аналіз двох романів І.Тургенєва “Накануне” і “Дворянское гнездо” дозволив В. Петрову блискуче спростувати висновки критиків і визначити належне місце письменника в історії світової літератури.

І. Тургенєва В. Петров цінував не стільки як художника, скільки як мислителя, мудреця, філософа, котрий вирішував дві морально-філософські проблеми, одна з яких — людина в її суто людському, друга — людина і природа. В. Петров доводив, що у своїх романах І. Тургенєв експериментував, як Л. Толстой та Ф. Достоевський, шукаючи відповіді на ту чи ту моральну проблему й підносив свій текст від рівня натуралістичного роману на рівень роману етико-філософського. І в цьому, на думку В. Петрова, І. Тургенєв був “не менее мудр чем Толстой. И не менее проникновенен чем Достоевский”.

У лекції В. Петров залишає осторонь суперечки слов'янофіла Лаврецького із західником Паншиним і протиставлення “сильного” Інсарова “слабкому” Шубіну, що, на думку В. Петрова, є історизмом, цікавим лише для характеристики настроїв 60-х рр. ХІХ ст. Він переконаний, що згадані тургенєвські романи — це романи про любов, яка є не самоціллю, а лише психологічним чинником, аналіз котрого дозволив оголити хаос життя й відкрити першооснову буття. Любов та її історія для Тургенєва, на думку В.Петрова, — це тільки передумови для обґрунтування філософського скепсису, негацій та сумнівів. В. Петров бачить таку глибину тургенєвського споглядання, за якою все — і любов, і краса, і культура, і людина — нічого не варте. На думку автора, тургенєвські героїні здатні повторити суворий вислів Софокла⁸, що найбільше благо — не народитися зовсім. Ця теза В. Петрова підкреслює вплив античної літератури, зокрема Гомера, на письменників Нового часу, наприклад, на І. Тургенєва. І в цьому впливі людина, у самій її сутності людського, об'єднується у просторі і часі. Згодом В. Петров і сам повернеться до античного світу в літературознавчих та фольклористичних дослідженнях.⁹ Усе ж звернення В.Петрова до Софокла у випадку І. Тургенєва — це тільки данина класиці, тогочасна мода. Філософію І.Тургенєва В.Петров пов'язував не з античністю, а з християнством. Як вважає В.Петров, з трагічного тургенєвського мислення, з думок Тургенєва про те, що жодна людина не має права на любов, на життя, на щастя; що кожна людина має бути покараною, бо життя — це злочин, і ми несемо вже в житті кару за нього, — з усього цього випливає песимістичний остаточний висновок Тургенєва про заперечення права на життя, на любов. Таке право на життя дає лише Всевишній.

Про якого Всевишнього йдеться? Це автор виявив, досліджуючи другу тургенєвську проблему: “Людина й природа”. В. Петров доходить висновку: І.Тургенєв був людиною з особливим настроєм душі, людиною, яка пізнала тишу, проникла в сенс ім'я Христового, званого “Світлом тихим”, що дає життя. Проблему “Людина й природа” І. Тургенєв, на думку В. Петрова, вирішував так, що після читання його романів залишається радісне почуття звільнення, особливий душевний настрій, назва якому “ТИША”. Таке глибинно-сутнісне філософсько-християнське сприйняття природи І. Тургенєвим

⁸ Погляди Софокла суголосні з поглядами, притаманними ранній античній філософії, починаючи з Гомера. Феогнід писав: “Лучшая доля для смертных — на свет никогда не родиться и никогда не видать яркого солнца лучей”. Див.: Феогнид. Элегии // Эллинские поэты. В пер. В.Вересаева. — М., 1963. — С. 309.

⁹ Петров В. “Лісова пісня” Лесі Українки // Українка Леся. Твори: Т. 8. — К., 1929. — С. 155 — 177; Петров В. Драматична поема Лесі Українки “Касандра” // Рідне слово. — Ч. 3–4. — Мюнхен-Карльсфельд. — 1946. — С.69–76; Петров В. Мітологема сонця в українських народних віруваннях і візантійсько-геленістичний культурний цикл // Етнографічний вісник. — Кн. IV. —1927. — С.88-119.

було співзвучне самому В. Петрову з молодих років до кінця життя. Обидва письменники темі “Людина і природа” не присвячували окремих творів, суто інтимний душевний настрій розкривався в епістолярній спадщині – листах І.Тургенєва до П.Віардо, В.Петрова до С.Зерової. У листах Віктора Петрова до Софії Зерової¹⁰, яка, можливо, була однією з небагатьох, а може, єдиною, хто розумів душу Віктора Платоновича, виразно чути “ясное и спокойное настроение души”, суголосне неодноразово повтореному слову – коду “Тиша”. Стан душі – “Тиша” – не залежав від зовнішніх обставин: “...Приходится убеждать себя в тишине, а тишина эта зависит от самого себя, а не от чего-либо внешнего”; “...прилагаешь все усилия опять ввести себя в тишину”. Саме епістолярна спадщина спростовує, на нашу думку, твердження дослідників про несприйняття В. Петровим природи. Уточнюємо – сприйняття природи автором, а не його літературними героями. Отже, праця В. Петрова про І.Тургенєва має значення не тільки для історії літератури, а й для розуміння особи самого автора в ранній період його життя.

Неопублікована досі праця В.Петрова (Домонтовича) “Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской” зберігається в Центральному державному архіві літератури й мистецтва України (Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Ахматової А.А., Тургенєва І.С.). Лекції. Автограф. – Ф.243. – Оп.1.- Од. зб. 90. – С.32-41; Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Баратинського Е.А., Рилєєва К.Ф. Лекції. Автограф. [1930 р.]. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб. 88. – С. 274.)). Рукопис складається з уривків чернеток різних варіантів тексту, сторінки якого розпорошено серед різних документів. Авторська нумерація тексту лише на окремих сторінках. Текст – автограф, написаний фіолетовим чорнилом на вузьких аркушах з різного паперу (у клітинку й лінійку), почерк на різних аркушах паперу трохи відрізняється. Мова рукопису російська. Дата написання не зазначена, проте, виходячи зі старої орфографії тексту, рукопис написано не пізніше 1919 р. Текст публікується мовою оригіналу за сучасним правописом. Дякуємо дирекції ЦДАМЛМ України за надану можливість опублікувати текст.

---

¹⁰ *Петров В.* Листи до Софії Зерової від 26.10.1954 р., 28.12.1954 р., 22.12.1954 р., 28.12.1954 р. // *Слово і час.* – 2003. – №10. – С. 46–50; *Корогодський Р.* Сюжет для великого роману, або полон і межі можливого // *Кур'єр Кривбасу.* – 2003. – № 163. – С.93, 96–102, 105–119.